

פרוטוקול מס' 27

מישיבת ועדה השירותים הציבוריים
יום ג', י"ב בחמוז חשל"ד - 2.7.74, שעה 11.00

נכחו:

חברי הוועדה:
ח. גרוסמן - היו"ר
י. בארי
א. גבלבר
מ. גז
מ. דרובלס
ל. דיציאן
א. נמיר
מ. פרידמן
ב.צ. קשת
פ. שינמן

מוזמנים:
י. כהנא - משרד החינוך והתרבות
ד. זהבי - משרד החינוך והתרבות
ר. שטייניץ - משרד החינוך והתרבות

ש. מלכיאל - משרד הסעד
ת. מרזי - משרד הסעד

ד"ר ג. כנוביץ - ויצ"ר
ד. ריינהורן - ויצ"ר

ד. מאיר - ארגון אמהות עובדות
ה. גורלנד - מועצת הפועלות
י. יניב - מנהל ביה"ס התיכון החקלאי
בחדרה

ל. תירוש - תנועת האשה הדתית
מ. מאיר - תנועת האשה הדתית

מזכיר הוועדה: ש. כרם

רשמה: צ. ספרן

סדר היום: סידור ילדים במוסדות.

הי"ר ח. גרוסמן:

אני פותחת את הישיבה.

סידור ילדים במוסדות

הזמנו לישיבה את נציגי ארגוני הנשים: ארגון אמהות עובדות, ויצ"ו וארגון האשה הדתית לאוטית, ארגונים העוסקים באחזקת פנימיות לילדים בגיל הרך.

אמסור בקצרה כיצד הגענו לנושא זה: על שולחנו עלה הנושא של ילדים המוצאים מן הבית, החל מהגיל הרך וכלה בגיל בית הספר העל-יסודי. הסתבר לנו שאין תיאום בעניין זה, שאין יד אחת סכרונת בכל אותם התחומים השייכים להוצאת הילד מהבית, להכנסתו למוסד, לפיקוח על המוסד, לתכנון והקמת מוסדות חדשים, וכל זה מתפצל בין משרד הסעד ומשרד החינוך מצד אחד, ומצד שני - אותם גופים המקיימים באופן וולונטרי מוסדות ציבוריים.

שמענו סקירה מפי ד"ר אליעזר יפה, והשלמות לסקירה זו שמענו מפי עוד שניים מן האוניברסיטה העברית בירושלים, מפי גברת שטיינציץ ממשרד החינוך והתרבות וחברת-הכנסת אורה נסיר. התמונה שהצטיירה בפנינו לא היתה סרנינה. לא היתה, כמובן, שום האשמה נגד ארגוני הנשים, אלא להיפך, ומן הפרוטוקול יכולתם להבין שכורונת הדברים ששמענו היתה - להטיל אחריות יתר על המשרדים ולא להטיל את כל הנטל על ארגוני הנשים העושים כמיטב יכולתם בתחומים שהם אינם יכולים לעמוד בהם - גם בתחום הבינוי, גם בתחום הפיקוח הפדגוגי, גם בתחום כוח האדם וגם בתחום האחזקה והתקציב.

ג. כנוביץ:

ויצ"ו מקיימת בעיקר מוסדות ילדים ומעונות יום. יש לנו בארץ 150 מעונות יום, ויש עוד כאלה שהם בתכנון ובבניה. מתוך המוסדות רק שניים הם מוסדות סגורים, שבהם נמצאים הילדים יומם ולילה, והם - בית התינוקות בירושלים והמוסד "לאם ולילד" בתל-אביב. יש לנו גם בתי ספר, בעיקר חקלאיים, שיש בהם גם פנימיה.

הי"ר ח. גרוסמן:

פרטי את בתי הספר החקלאיים.

ג. כנוביץ:

בית ספר תיכון חקלאי בנהלל; בית ספר חקלאי בעפולה; בית ספר חקלאי בנחלת-יהודה; בית ספר לשתלנות וגננות בפתח-תקוה, שהוא משותף לנו ולמועצת הפועלות; בית הספר החקלאי בעיינות, המשותף גם כן לנו ולמועצת הפועלות. בכל בתי הספר הללו יש פנימיות. כולם תחת פיקוח משרד החינוך והתרבות. הפיקוח במוסדות הילדים הוא בעיקר של משרד הבריאות, אך אחראי גם משרד החינוך.

בסך הכל אנחנו מטפלים בארץ ב-8,000

ילדים.

הי"ר ח. גרוסמן:

כמה מתוכם בפנימיות?

כ-2,000.

ג. כנוביץ:

ת. סררי:

שכחת להזכיר בתי ספר לא חקלאיים ששייכים לכם: ויצ"ו ברחובות, אחוזת-ילדים וכפר הנוער "הדסים". ככולם פנימיות.

הי"ר ח. גרוסמן:

האם כפר הנוער "הדסים" אינו של עליית הנוער?

ג. כנוביץ:

יש כאן אי הבנה: לעליית הנוער אין בית ספר של ויצ"ו, אבל עליית הנוער

מסדרת ילדים בכפר הנוער "הדסים".

המדינה היא באמת בבעיה סבוכה, בעיה אחת המקפלת הרבה מאד בעיות. ייתכן שצריך היה קודם כל לפרק אותה לאלמנטים או לעסוק בה לפי צורות המוסדות בהם מסודרים הילדים. כדאי היה להבדיל בין ילדים הנמצאים במוסדות במשך היום וחוזרים הביתה אחרי-

ג. כנוביץ:

הצהרים ובין אותם ילדים הנמצאים במוסדות עם פנימיות.

היו"ר ח. גרוסמן: הנושא הוא פנימיות. דרך אגב העירר גם לגבי המעונות.

ג. כנוביץ: לא ידענו שעיקר הדיון היום יהיה על ילדים בפנימיות.

היו"ר ח. גרוסמן: בהזמנה היה מפורט שמדובר על סידור בפנימיות.

ג. כנוביץ: בהזמנה כתוב: "סידור ילדים במוסדות".

אני רוצה שיהיה מובן שלא קיבלנו את הדברים שהושמעו כאן כביקורת על ארגוני הנשים, מה גם שאנחנו מחשיבים ביקורת קונסטרוקטיבית. אנחנו בעצמנו הסכמנו שהארגונים יכנסו ותערוך מחקר או סקר במוסדות שלנו ואף פעם לא יצאו מתוך הנחה שבמוסדות שלנו הכל הוא כליל היופי והשלמות. במשך כל השנים שאנחנו עוסקים בקליטת ילדים במוסדות נסינו לשכלל, לשפר, ללמוד, לשנות, במידה שיש אפשרות לשנות וצריך לשנות. הסכמנו לסקר, היינו סוכנים לשיתוף פעולה, ובמידה ופנו לעובדים שלנו על מנת לקבל אינפורמציה, מסרו אותה העובדים כמיטב יכולתם. רצינו להטיק מסקר זה מסקנות לא רק לגבי ויצ"ו, אלא לגבי מוסדות ילדים בכלל, בשטח הטיפול והחינוך. גם הארגונים יכנסו לענין זה, וכאסור היתה המטרה - הסקת מסקנות לגבי חינוך וקליטת ילדים במוסדות.

אני חולקת על קביעתו של ד"ר יפה, שהמטרה העיקרית של מוסדות הילדים - והכוונה למוסדות יומיים - היא לשחרר את האם מן הילד ושמוסדות אלה משמשים מחנכים לילדים. אני חושבת שאני יכולה לקבוע בשם כל ארגוני הנשים המטפלים בקליטת ילדים, שבמפורש לא זו המטרה. נכון שמסרד העבודה והארץ כולה מעונינים עכשיו לשחרר את האם על מנת שתוכל לצאת לעבודה, נכון שרוצים לשחרר אם הנמצאת בבית ושיש לה עוד ילדים, כדי שחוכל להתמסר לאותם ילדים שעדיין בבית, נכון שיש גם אמהות שרוצות לנות, וגם זה לגיטימי; אבל המטרה העיקרית היא הילד, ולא רק הצד הרפואי או הצד הפיזי שלו. ולמעשה המטרה העיקרית היא חינוך הילד. אם לוקחים ילד למעונות יום - גם בפנימיות, אם כי שם זה קצת אחרת - מבתיים במצוקה, משחדלים לחח לו בהם אח שחטר לו בבית, וזאת דווקא בגיל הרך. גם אנחנו הולכים עם הזמן ולמדנו שהחינוך מחחיל עם לידתו של החינוך. אנחנו משחדלים לחח לו אח הסביבה המחאימה, אח האווירה, אח איכות החיים, לספק לו ציוד מתאים ושיטפל בו אדם שלמד איך מלמדים את הילד, איך מדוברים את הילד, איך נותנים לו את הגיווי ואת התשובה על הסקרנות האינטלקטואלית שלו. ואם החחילו לדבר אצלנו על הפער, הרי שאחד מחפקידינו של מעון היום הוא לגשר על הפער, לעזור לחינוך הילד, לטובתו, לטובת החברה בישראל ולא רק כדי להתזיק אותו במגמה לשחרר את האם.

לענין הפנימיות: ידוע גם לנו, למדנו, שבמוסד סגור יש פגמים המתקמים בהתפתחות הילד, בחינוך הילד. גם למדנו לפני הרבה שנים את התיאוריות של בולבי וידוע לנו שהפגם העיקרי במוסד סגור, בפנימיה, שהפורסל המטפל בילד מתחלף, שהילד לא רק מפגו מבחינה שכלית, אלא הוא עשוי לפגור בהתפתחותו הגופנית. הסקנו אפילו מסקנות וגביה התינוקות שלנו בחל-אביב, במוסד "לאם ולילד", חילקנו ילדים לפי יחידות משפחתיות - 8 ילדים, 10 ילדים. נסינו לחח להם צוות עובדים שאיננו מתחלף, עובדות שם אהיות כבר 7-9 שנים. וציפוח הטיפול, המשכיות הטיפול בילד - פרובלימה זו אינה חדשה לנו. ידענו שצריך להיות גם פיקוח חינוכי ויש לנו מפקחות חינוכיות.

היו"ר ח. גרוסמן: שלכתך

ג. כנוביץ: כן, של ויצ"ו.

עובדות בכל מוסד כזה גננות, לא רק מטפלות - גם במעונות יום - המביאות איתן מטען חינוכי למוסד.

ג. כנוביץ:

אנחנו יודעים הרבה שנים, מאז שהוקם בית החינוכות בירושלים, שהמבנה אינו אידיאלי לחינוך ילדים, ויש לזה סיבות הסטוריות: המוסד הוקם לפני עשרים שנה, כאשר הייתה העלייה ההמונית והיה צורך במוסדות כאלה. ד"ר יפה קבע שמספר המוסדות הגדולים מחו"ב, ואני חושבת שנפלה בענין זה טעות. על כל פנים במה שנוגע לויצ"ו, לא הקימונו מאז 20 שנה אף מוסד גדול כזה וגם לא מתכוונים להקים.

מה זה מוסד גדול?

ל. דיציאן:

200 ילדים בפנימיה.

ג. כנוביץ:

המוסד "לאם ולילד" בתל-אביב הוקם עוד לפני בית החינוכות בירושלים. פרט לשני מוסדות גדולים אלה לא קיימים אצלנו מוסדות גדולים לחינוכות, וכאמור גם איננו חושבים לקיים מוסדות כאלה. הלוואי והיינו יכולים להפוך את המוסד הגדול הזה ליחידות קטנות, אבל יש בענין זה פרוציה העומדת מאחורינו.

במשך השנים למדנו הרבה - לא רק אנחנו, אלא כל ארגוני הנשים, ואחם יכולים לשאול: באיזו מידה מימשחם את מה שלדמחם? אמרתי: אנחנו יודעים שמוסד גדול אינו טוב; אנחנו יודעים שצריכה להיות במוסד פסיכולוגיה, עובדת סוציאלית, עובדי חינוך ורצוי שחמיד אוחו הצוות. עובדות סוציאליות ישנן - ואני מודה שלא במספר מספיק כדי לחת לילד אח הטיפול האידיאלי הרצוי. פסיכולוגיות ישנן, ואני בטוחה שלא במספר הרצוי.

של מי הפסיכולוגיות והעובדות הסוציאליות?

היו"ר ח. גרוסמן:

של ויצ"ו. במוסד "לאם ולילד" משתחפת לשכת הסעד בתל-אביב בחלק של המשכורת.

ג. כנוביץ:

אנחנו פחותות לכל הצעה, לכל השלמה, לכל שינוי במידה שתינתן לנו העזרה. בכל הליטוטורה שקראתי מצאתי יחס לגלגני לחקציב, אבל בלי חקציב אי אפשר לעשות דבר. אי אפשר לשכוח את החקציב. אם תתנו לנו את העזרה, נוכל לשנות דברים.

עוד דבר חשוב מאד: לפי הדין וחשבון אני רואה שתקן העובדים המטפל בכל יחידת ילדים הוא בסדר אצלנו. במקום אחד אני אף רואה שיש יותר אנשים על ילד אחד מאשר התקן דורש.

מי קובע את התקן?

היו"ר ח. גרוסמן:

התקן נקבע על ידי הסעד. לא אנחנו קבענו אותו.

ג. כנוביץ:

בדינים וחשבונות, אפילו בסקר, כתוב שלא חמיד המטפלת, כוח העזר, הצוות הוא ברמה חינוכית או כישורית מספקת. אחם מכירים כמונו מה הקושי בהשגת כוח אדם מיומן או מאומן. אנחנו בעצמנו מעבירים קורסים להשתלמות עובדות הן במוסדות סגורים והן במעונות יום. אנחנו מעבירים את ההשתלמות על חשבוננו ומשתדלים להרחיב את המסגרת. מובן מאליו שזוהי אחת הבעיות הקשות ביותר ולא רק בתחום הטיפול בילד. אני זוכרת שפעם רצינו לקבל בנות שאינן הולכות לצבא, כדי שנוכל לחנך אותן ולהכשיר אותן לעבודה עם ילדים. הדבר לא יצא לפועל.

האם השחנה מאז משהו בתחום כוח האדם?

היו"ר ח. גרוסמן:

לגמרי לא.

ג. כנוביץ:

השנה כבר מלמדים ב-20 כיתות בבתי הספר של האגף לחינוך טכנולוגי את המקצוע.

ח. מורי:

מחנכת-מטפלת. המחזור הראשון יגמור בשנה הקרובה. ב-סמינרים נפתחו לפני שנה כיתות. בשנה הקרובה ייצא המחזור הראשון.

כל החוכניות היא לעוזרות למטפלות.

א. נמיר:

ג. כנוביץ:

התעוררו עוד בעיות מהן משתמעת ביקורת על ארגוני הנשים, אחת מהן - הטיפול במשפחה. למדנו את זה שאפילו על ידי קליטה במוסדות, על ידי חינוך ילדים במוסדות, ובעיקר במעונות יום, לא נוכל להצליח אם הילד חוזר למשפחה שאינה

ג. כנוביץ:

מסוגלה לטפל בו, או מחוך חוסר ידיעה, או מחוך חוסר רמה או בריאות לקויה. מובן מאליו שצריך להיות טיפול במשפחה. השאלה היא אם יכולים לדרוש את הטיפול הזה מארגוני הנשים שיש להם שטח פעולה שקיבלו על עצמם - להיות סוכנויות, ושירות. אסיסטנד או משרד החינוך יתנו לארגוני הנשים את האפשרות להעסיק עובדים סוציאליים שיתפנו לטיפול במשפחה, אפשר יהיה באמת למלא את החלל הזה. כולנו נקבל זאת בברכה. על כל פנים אי אפשר להטיל את כל התפקידים על ארגוני הנשים.

טענה אחרת היא הטענה שילדים נשואים בפנימיות זמן רב מדי ושיש לדאוג לכך שכעבור שנה לכל היותר יועברו הילד, ויועבר למשפחה אומנת. כלומר, לא העברה ממוסד למוסד, אלא ממוסד למשפחה אומנת וגם את מציאת המקומות האלה צריכים לקבל על עצמם ארגוני הנשים. אינני חושבת שגם זה תפקידם של ארגוני הנשים. יכול להיות שיש ארגוני נשים שיוכלו לקבל תפקיד זה, אבל אנחנו על כל פנים, עם החקציבים שלנו, עם כוח האדם שלנו, עם התפקידים שלנו איננו יכולים לקבל תפקיד זה על עצמנו, אם נדרש, אנחנו גם לא בנויים לזה ברגע זה.

בקשו לטיפול במשפחה אני רוצה להוסיף: אינני יכולה להגיד שכלל איננו מטפלים במשפחה, אבל אינני רוצה שיטילו עלינו את כל האחריות. בביח החינוכות ובמקומות אחרים יש קשר, אבל קשר לא מספיק. ההחלנו בפרוייקט נסיוני המועבר עכשיו במוסד ילדים ברמת-גן ובעוד מקום. שם נמצאות מתנדבות, חברות קבועות, המטפלות בילד בהיותו במוסד, מטפלות במשפחה במסגרת הקהילתית, וכל זאת תוך ריקנות קשר עם הסעד. הסעד עוזר לנו ונותן את ההכשרה למתנדבות באמצעות העובדות הסוציאליות. קיים גם קשר עם אוניברסיטת חל-אביב.

ד. מאיר:

אני שמחה שפורום ציבורי, ועדת השירותים הציבוריים של הכנסת, פנה אלינו בנושא שהוא לא עניין לארגוני הנשים בלבד. כי הטיפול בילד, הדאגה לילד זו דאגה ציבורית כללית שצריכה לעצין את כולם.

ללא כל ספק התפתחותו החקיצנה של ילד היא קודם כל פונקציה של חינוכו בביח, של טיבתו. במידה שהביח איננו מחילוח להתעורר בעיות; אם הביח תקין, הנחונים להתפתחותו של הילד הרבה יותר בריאים.

במה מטפלות מועצת הפועלות וארגון אמהות עובדות? יש לנו 5 פנימיות, בהן 288 ילדים מגיל 0 עד גיל 6; יש לנו מעונות ילדים בהם, 363 כיחות, הכוללים 10,500 ילדים; גנונים לגילאי 3-4 - 147 כיחות עם 5070 ילדים; 4 בתי ספר חקלאיים עם פנימיה - 2 מהם משוחפים לויצ"ו ולמועצת הפועלות - בהם מתחנכים 1120 נערים ונערות; יש גם בתי ספר מקצועיים לנערות בלבד, בהם 3,000 נערות. בבתי הספר המקצועיים האלה אין פנימיה.

פנימיות: יש לנו 5 פנימיות. ברחובות - 31 ילד; ברמת-גן - 27 חינוקות; בתדוה - 46 ילדים; בחל-אביב - 63 ילדים; בחיפה - 121 ילדים. 3 פנימיות כוללות ילדים מגיל שלושה-ארבעה ימים. רק ב-3 פנימיות אלה יש חינוקות, ביח הפנימיות - ילדים מגיל שנתיים עד גיל ביח הספר.

גם אני החושמתי מן הדין וחשבון שיש כביכול הזנחה. האמת שקיימת בעיה רצינית - ואני מסכימה עם דברי חברי הכנסת - מי המחליט להוציא את הילד, מי עוקב אחר הילד לא רק במוסד, אלא גם לאחר שיצא מן המוסד. אני חושבת שיש מעקב. אין רק פיקוח רפואי. הפיקוח הרפואי קיים בעיקרו בביח החינוכות, ששם זה אחד הדברים החשובים ביותר. בכל פנימיה שבה יש חינוקות, הפיקוח הרפואי חופש את המקום הרפואי. בחינוקות מטפלות מטפלות מוסמכות שגמרו את ביח הספר למטפלות בביח החוליים. במידה שאנחנו מצליחות להשיג חברה שגמרה את לימודיה בסמינר של התנועה הקיבוצית, אנחנו יודעים שיש בזה שילוב של חינוך, בריאות, פסיכולוגיה.

היו"ר ח. גרוסמן:

אתם לא יכולים להכניס תלמידות לסמינר?

ד. מאיר:

לא. משרד החינוך איננו משתתף בהשחלמות העובדות, המימון הוא פנימי של התנועה הקיבוצית. יש לנו מטפלות שעזבו את הקיבוץ.

היו"ר ח. גרוסמן:

ד. מאיר:

לא.

לכל קבוצת גילים של 3-4-5 יש גננת מוסמכת, כשהפיקוח החינוכי הוא מטעם משרד החינוך. הפיקוח - כמה זמן צריך ילד להישאר בפנימיה - הוא של משרד הסעד. יש פה איפוא שתי רשויות המטפלות בילד.

במסגרת הפנימיות יש לנו עובדת סוציאלית. ב-3 פנימיות גדולות יש בתוך המוסד עובדת סוציאלית במשרה מלאה. בפנימיות יותר קטנות יש עובדת סוציאלית צמודה של משרד הסעד, שאיננה עובדת במשרה מלאה במוסד.

היו"ר ח. גרוסמן:

מי משלם את משכורתן של העובדות הסוציאליות העובדות במשרה מלאה?

ד. מאיר:

הן מקבלות את המשכורת ממועצת הפועלות וארגון אמהות עובדות, כשהסעד מחזיר את המשכורת. האחראיות היא של ארגוני הנשים.

בכל פנימיה יש יעוץ פסיכולוגי על התפתחות הילדים והעבודה היא עם הילדים ועם ההורים, במידה שהם מגיעים. אנחנו משתדלים לשמור על קשר עם ההורים ויש הורים המוזמנים לשיחות עם הפסיכולוגית, עם העובדת הסוציאלית. הבעיה פרובלימטית יותר כשההורים אינם.

היו"ר ח. גרוסמן:

של מי היעוץ הפסיכולוגי?

ד. מאיר:

העובדים הם שלנו. אנחנו קשורים גם עם היעוץ הפסיכולוגי העירוני וגם עם פסיכולוגים פרטיים. הסעד מחזיר לנו חלק מהוצאות היעוץ.

אחת הבעיות הקשות בפנימיות היא בעיית כוח אדם מקצועי. האמת היא שעד כה לא היתה חשיבה של שום משרד על אימון כוח עבודה מקצועי. המטפלות המוסמכות הן מטפלות שמסיימות את לימודיהן בבי"ח החולים בטיפול בחינוך בלבד. ארגון אמהות עובדות ומועצת הפועלות החליטו לפתוח בתי ספר מקצועיים לנערות אחר 11 שנות לימוד. אנחנו משתפים בעניין זה פעולה עם משרד העבודה, שהסכים לפתוח את בתי הספר ולהכיר בהם כבתי ספר להכשרה מקצועית לכל דבר המקנים גם תעודה. אנחנו מעוניינים גם בחוכנית פדגוגית, ולשם כך יש לנו קשר עם משרד החינוך. פתחנו 3 כיתות ללימוד מטפלות מוסמכות. דבר דומה נפתח ב"אחווה", המכללה האזורית של אזור הדרום.

ל. דיציאן:

כמה זמן מתמידות אותן מטפלות אחר כך בעבודתן?

ד. מאיר:

זה המחזור הראשון. הן לומדות עכשיו את השנה השנייה. האמת היא שקיימת בעיה של קליטתן בעבודה, כי הן חושבות את עצמן גננות ולא מטפלות. כשיש מקצוע חדש, קיימת בעיה של סטטוס, של דרגה, של מקצוע וקשה עדיין לקבוע. יקח קצת זמן עד שפתאוננו לאגודה מקצועית ויגדירו את הסטטוס שלהם.

מועצת הפועלות וארגון אמהות עובדות נוחנות הכשרה קבועה לכל המטפלות, ואינני יכולה להגיד שההכשרה היא בומה אחידה העונה על הצרכים. יש לנו תביעה מתמדת ממשרד החינוך לתוכנית השתלמות קבועה למטפלות, כשם שיש תוכנית השתלמות קבועה לגננות ולמורות, אבל לא הגענו להסדר קבוע, אלא אנחנו עושים זאת באופן עצמאי. יש לנו 4 מפקחות, שהן גננות מוסמכות, הנמצאות בקשר עם משרד החינוך והמכינות את ההשתלמות.

לעבודה עם ההורים: העבודה עם ההורים

בפנימיות היא שונה. וכפי שכבר אמר גם ד"ר יפה, אם האם צריכה לבוא מבאו-שבע לירושלים, הרי זו בעיה קשה, ואינני יודעת אם פתיחת פנימיה בכל עיר זה דבר רצוי. עם ההורים במעונות יש לנו עבודה קבועה, ולכך נועדו גם המרכזים הקהילתיים: לרכז לא רק את הילד, אלא גם את הורי הילד. ברחבי הארץ יש 190 חוגי הורים, בשיחוף עם משרד החינוך, המחנכים להורות, לתפישת התפקיד של הורה בחברה המודרנית. עם ההורים עובדות פסיכולוגיות וקיימים גם ייעוץ אישי להורים במידה שנתקלים בבעיה בתוך מעון הילדים. הגענו לייעוץ אישי ב-60 מוסדות, אם כי זה לא מכסה את כל השטח.

ד. מאיר:

נוסף לזה קיים ענין החונכות, ביוזמה של ארגוני הנשים, מועצה הפועלות וארגון אמהות עובדות, בשיתוף עם משרד החינוך. אלה הן מתנדבות הנמצאות תחת פיקוח של גננת, המקבלת את ההדרכה ממשרד החינוך.

כמה זמן מחמירות חונכות אלה?

היו"ר ח. גרוסמן:

ד. מאיר:

יש לנו נסיון של שלוש שנים וזה אחד הדברים שהוכיח את עצמו מבחינה בלתי רגילה, כאשר קיים שיתוף פעולה בין האיש המקצועי והמתנדבת. יש חונכות העובדות שלוש שנים ברציפות. הן באות פעמיים בשבוע - פעם אחת להשתלמות ופעם שניה לעבודה עם הילד. נרתמו לענין זה גם נשים צעירות שאינן עובדות. על פעולה זו קיים מעקב של משרד החינוך. ניצה נפתלי, שהיא המפקחת על גני הילדים במשרד החינוך, עושה בעצמה מעקב על ילדים אלה שיש להם חונכה. לכל חונכה ילד, ולא מדברים על קבוצה. ההישגים די טובים וחושבים על אפשרות להרחבת פעולה זו.

פעולה זו קיימת רק במעונות יום.

היו"ר ח. גרוסמן:

ד. מאיר:

בפנימיות יש דבר דומה. כדי שהילד בפנימיה לא ירגיש את עצמו בודד אחר הצהריים, יש חונכות הבאות פעמיים בשבוע ויוצאות עם הילדים לטיול, למגרשי המשחקים. חונכות אלה צריכות להתנדב לשנה שלמה לפחות. פעולה זו נעשית ברחובות בלבד ופסיכולוגית בודקת את השפעתה על הילדים. במידה שהחוצאות חייבה חיוביות, נעשה זאת בכל הפנימיות שלנו.

השהות בפנימיה שונה מילד לילד. אם הילד מועמד לאימוץ, השהות שלו קצרה, מכסימום חצי שנה. אבל אם הילד נמצא בפנימיה בגלל סיבות אחרות, או בגלל זה שההורים מסרבים לתת צו אימוץ, יכול הילד לשהות בפנימיה מגיל חינוך עד גיל 6 ואחר כך הוא עובר לפנימיה אחרת.

מה יכולות להיות הסיבות האחרות?

ל. דיציאן:

ד. מאיר:

מחלות במשפחה, הרש הבית, שאז הטרנזייה גדולה ביותר: האם לא מוכנה לוותר על הילד, האב לא מוכן לוותר על הילד והילד הוא שעיר לעזאזל של המשפחה. החברה לא מצאה עדיין מספיק כוח כדי להוציא ילדים אלה ממשפחותיהם. על כך צריך להיות דיון ציבורי והחייחנות של החברה ולא רק של פסיכולוגים ובעלי מקצוע מועטים.

כמה עולה אחזקת ילד? עלות של ילד, בלי

מבנים - ארגוני הנשים אינם מחשבים עלות הבנינים, וגם משרד הסעד אינו מסכים שנכניס זאת לחישוב - היא בסכומים עצומים. ב-1973/4 עלה ילד במועצה הפועלות-ארגון אמהות עובדות 1,100 לירות. מזה החזירה לנו שכת הסעד 50% - 519 לירות. היום עולה לנו ילד מעל ל-1,300 לירות ועדיין לא הגענו להסכם עם לשכת הסעד לגבי ההשתתפות.

מובן מאליו שאפשר לשפר את השירותים וצריך לשפר אותם. ארגוני הנשים פתחו את הפנימיות לא מאידיאולוגיה. היה זה צו השעה כאשר קמה המדינה עם העליה הגדולה, עם המחלות, עם האסונות, שעה שילדים פשאו ברחובות. אז פנו אליה שנפתח פנימיות. חשבנו שזה יהיה עד שנה, עד אשו ימצא שיכון, עד אשר האם תבריא. אבל המציאות הייתה אחרת ונוצרו בעיות חדשות בחברה. ברמת-גן, למשל, רצינו לסגור מוסד שבו ילדים המועמדים לאימוץ, אבל משרד הסעד לחץ עלינו. הלחץ הוא עצום, העלות היא עצומה. ארגוני הנשים מחמוסטים מבחינת אחזקת פנימיות ואין ביכולתם לשפר את המבנים. כיום הסטנדרט עולה. מדברים על 9 מטרים מרובעים לנפש, כי הילדים זקוקים ליחור שטח. כדי להרחיב את המוסדות זקוקים להשקעה גדולה, ומשרד הסעד חייב לבוא לקראת ארגוני הנשים אם רוצים שהם ימשיכו לטפל במוסדות הקיימים.

ב.צ. קשח:

אינני מבין דבר יסודי: נציגות ויצ"ו דיברו על 2-3 פנימיות; נציגות ארגון אמהות עובדות - על 5 פנימיות. נניח שלחנועת האשה הדתית יש עוד כמה פנימיות. יחד מדובר על כ-400 מיטות. במה עונות על הבעיה 400 מיטות?

זה קטע מנושא גדול.

היו"ר ח. גרוסמן:

האם ב-400 מיטות בפנימיות יש חשובה ל-10% של הבעיות, ל-100%?

ב.צ. קשת:

היו"ר ח. גרוסמן:

משרד הסעד הגיש לנו רשימה של כל המוסדות. מחוכם - חלק מוסדות ציבוריים, היחוד פרטיים.

א. נמיר:

חבר-הכנסת קשת, אתה לא היית במספר ישיבות. הדין וחשבון שהגיש ד"ר יפה התייחס לבתי-

תינוקות, לפנימיות בגיל הרך. מסתבר מהדיווחים של משרד הסעד וגם ממה שידוע לחלק מאיחוד שהפנימיות לגיל הרך כולן מנוהלות על ידי ארגוני הנשים.

ב.צ. קשת:

מהי הצריכה?

א. נמיר:

זה דבר אחר.

בדין וחשבון שהגיש ד"ר יפה היה "אני מאשים"

גדול על המוסדות האלה. גם בדין וחשבון שהגיש לנו גב' שטייניץ היו דברים קשים מאד על המוסדות. כחברת הוועדה חשבתי שחשוב לשמוע מה יש לומר לארגוני הנשים המנהלים את הפנימיות האלה.

היו"ר ח. גרוסמן:

הבעיה אינה כמה ילדים קולטות הפנימיות, אלא בעיית הגיל הרך, בעיית הילדים שאין להם בית. אנחנו עוסקים כיום בטיב, ברמה שניתנת לילדים האלה בצורה זו או אחרת, לאותם ילדים שצריכים לשהות במוסד פנימייתי, ושמענו קיטרוג על המוסדות האלה, לא על ארגוני הנשים, אלא על אלה שבאופן טבעי חייבים להיות אחראיים על הנושא הזה מטעם המדינה. חשבנו שעל מה שעושים ארגוני הנשים כדאי לשמוע מהם.

ל. תירוש:

הפעולה שלנו מקיפה 100 כיתות-מעונות; 4 בתי ספר מקצועיים עם פנימיות; 4 מוסדות ילדים בגיל בית ספר יסודי עם פנימיות. סך הכל - 5550 ילדים.

ל. דיציאן:

האם יש לכם מוסדות פנימייתיים עד גיל 6?

ל. תירוש:

אין לנו מוסדות פנימייתיים בגיל הרך.

היו"ר ח. גרוסמן:

כמה מחוץ 5550 ילדים נמצאים במוסדות פנימייתיים?

ל. תירוש:

1000 בבתי ספר מקצועיים; 550 במוסדות ילדים בגיל בית ספר יסודי.

מהדברים שמסר ד"ר יפה מתקבלת תמונה מאד עצובה. נכון שהוא אינו מאשים את ארגוני הנשים, אבל התמונה עצובה מאד. הדין וחשבון שלו הסתמך בעיקר על מחקר מקומי בירושלים: על כמה מעונות יום ועל מוסד אחד פנימייתי, כך שאני רוצה לדבר בעקבות ההנחיות שלו.

היו"ר ח. גרוסמן:

אנחנו דנים על נושא גדול, שבחוכו היה גם הדין וחשבון של ד"ר יפה. הוצאת ילדים למוסדות פנימייתיים היא רק חלק קטן מדיון גדול שאנחנו מקיימים. אני מציעה לכם לא להתייחס למה שאמר ד"ר יפה. לא שמענו רק אותו.

ל. תירוש:

אני מחלקת, בהתאם לד"ר יפה, את המוסדות לשני סוגים: מוסדות יומיים ומוסדות ארציים. לפי תוצאות המחקר שלו מתקבלת התמונה שהמניע להקמת מעונות יום לא היה מניע חינוכי, אלא העיקר היה לפתור את בעיית כוח האדם ולאפשר לאשה העובדת לצאת לעבודה, או לאשה ברוכת הילדים לטפל בשאר ילדיה.

היו"ר ח. גרוסמן:

אנחנו לא מחייחים לזה. זה לא הדיון שלנו.

ל. תירוש:

אני רוצה לקבוע שאמנם המניע היה לפתור את בעיית האם העובדת, אבל אינני רואה זאת כעיקר ואילו את העניין החינוכי כטפל. אני אומרת: שלא לשמה בא לשמה. אינני יודעת איך בשאר ארגוני הנשים, אך אנחנו - ואני מניחה שכולם נוהגים כך - דאגנו לכוף אדם עוד טרם הקימונו את המוסדות. פתחנו בית ספר למטפלות עוד לפני 8 שנים, ולפני 3 שנים פתחנו עוד בית ספר למטפלות, כך שבמוסדותי אינני רואה שיש מחסור בכוחות מקצועיים. יש מטפלות מקצועיות, יש גננות, ואנחנו שואבות מהרובות שהקימונו בבתי הספר שלנו. גם ויצ"ו נהנית במקצת

ל. תירוש:

ולוקחת מתמחות שלנו בירושלים.

השנה נמצאים בחהליך בניה 30 מעונות חדשים, ואנחנו כבר רואים לפי החחזית שיהיה לנו מחסור במנהלות מעונות. אנחנו פותחים קורס למנהלות מוסדות כדי להעמיד על רמה את המוסדות האלה.

האם הקורס מכשיר גם מנהלות לפנימיות וגם למעונות יום?
היו"ר ח. גרוסמן:

אני מדברת על מעונות יום.
ל. תירוש:

כשם שלא פותחים מעון יום כשאיך צוות מקצועי. לא פותחים מעון יום כשאיך צוות מקצועי.

הקשר עם ההורים: יש לנו קשר עם ההורה, יש לנו מנחות הורים הדורות את הקשר עם האם שמקבלת אחר הצהרים את הילד הנמצא בחינוכנו. קיים קשר עם ההורים במצון היום, לאני חושבת שבענין זה לא צדק ד"ר יפה. אין זה סתם מקום מרעה לכבשים חמימות בגיל הרוך, אלא יש חינוך, יש הכוונה, יש כוחות מקצועיים.

אני מסכימה עם ד"ר יפה ביחס לפנימיות בגיל הרוך. היו לנו שני מוסדות לגיל הרוך - אחד בפתח-תקה, אחד בבנימינה, ולא ראינו בהם הצלחה רבה. הילד גדל בלי החום המשפחתי, ההורים לא מגיעים כי המוסד אוצי, יש חלופה של מטפלת כל שנחיים-שלוש, בוודאי ובוודאי שאין מקום למוסדות גדולים לגיל הזה, כי המוסד לגיל זה צריך את הצמצום המשפחתי.

האם סגרתם את המוסדות?
היו"ר ח. גרוסמן:

ל. תירוש:

סגרנו. לעומת זאת פתחנו לגיל בית ספר יסודי, וידוע שאלה הם ילדים הבאים ממשפחות הרוסות ומקרים סוציאליים קשים. כארגון פילנתרופי הרי בפעולות שלנו ובמוסדות שלנו הכוונה העיקרית היא החינוך, ואנחנו משקיעות הרבה הרבה כוחות כדי לחנך את הילד ולא רק לתת לו את מקום הלינה והאוכל. כמעט בכל מוסד יש לנו עובד או עובדת סוציאלית שהם גם עומדים בקשר עם ההורים. ישנם הורים שאינם מבקרים, ישנם הורים שאינם רוצים לבקר מסיבות שונות, גם משום כך שאינם רוצים בילד. העובדת הסוציאלית העומדת בקשר עם המשפחות האלה משתדלת לא לנתק את הילד מן המשפחה אלא להעלנס, לחקן את המשפחה, לפתור את בעיותיה, כדי שהילד יוכל לחזור לחיק המשפחה - את זה אנחנו לא עושות ולא יכולות לעשות. זה ענין של משרד הסעד.

אשר לבחי ספר מקצועיים: יש לנו 4, מהם 2 למטפלות, 2 למגמות שונות: תפירה, אירוח, שרטוט, חשבונאות.

כמה ילדים?
היו"ר ח. גרוסמן:

1,000
ל. תירוש:

אלה גם כן פנומיות די גדולות.
היו"ר ח. גרוסמן:

ל. תירוש:

כן, אבל שם יש חומר אחר. יש שם גם חומר הזקוק לפנימיה, ויש שם חומר הבא מבתיים מבוססים עם שורשים, שפשוט רוצה ללמוד מקצוע. בבתי הספר למטפלות אנחנו בוחרות אותן בנות הבאות מבתיים מסודרים יותר, שאינן מקרים סוציאליים, כי כאן הבחינה החשובה היא שהבת תהיה מוכנה להיות מטפלת. היה זמן שקיבלנו מטפלות מסיימות תיכון שלא היו מתאימות. לעתים אנחנו מקבלות בנות שהן חלמידות לא כל כך טובות, אבל בעלות אישיות וכושר לטפל בילדים, יש סלקציה ויש גם נשירה. אם אנחנו רואות אחרי שנה שבת מסויימת אינה מסוגלת להיות מטפלת, היא נושרת.

האם המשפחות משלמות משהו עבור הילדים?
מ. גז:

ל. תירוש:

יש כמה סוגים: יש ילדים שהסעד משלם עבורם; יש ילדים שעליית הנוער משלמת עבורם; יש ילדים שהמשפחות משלמות עבורם.

לכל מוסד הבעיות שלו, הפתרונות שלו, ואנחנו נעזרים בכוחות ממאוסיה כדי להתמודד.

מהו הפיקוח של המשרדים על כל המוסדות הפנימייתיים. מה הקשר? האם הם באים אחת

היו"ר ח. גרוסמן:

לשנה? פעמיים בשנה? כל חודש?

יש מפקח מטעם הסעד המגיע פעם בחודש לכל מוסד ועומד תמיד לרשות המוסד, לכל קריאה שלו. לפעמים מתעוררות בעיות באמצע החודש, מזמינים אותו והוא בא. בתי הספר המקצועיים הם בפיקוח משרד החינוך והתרבות וישנם מפקחים על כל מגמה מקצועית. יש אצלנו מפקחות אזוריות על המעונות.

ל. חירוש:

על הפיקוח בפנימיות: הקשר עם לשכת הסעד הוא הדוק, כי יש עובדת סוציאלית המקשרת עם משרד הסעד. אם יש גנון או גן בפנימיה, הפיקוח הוא של משרד החינוך, ויש שתי אפשרויות של תקשורת: א. ביקור של מפקחת, כדי לראות את התנאים, אח הסידורים, פעמיים-שלוש בשנה; ב. קיום ימי השתלמות על ידי משרד החינוך ומפגשים של כל הגננות באופן קבוע. במעונות זה אחרת.

ד. מאיר:

זה חל גם עלינו.

ג. כנוביץ:

שני מספרים לפתיחת הדיון: לפי המספרים שקיבלתי ממשרד החינוך, הממוצע הארצי לנשירת תלמידים בבתי הספר העל-יסודיים הוא כ-54%; בבתי הספר הפנימייתיים - כ-60%. אם נוסיף לזה שתלמיד בביח ספר עיוני עולה 2,500 לירות לשנה ותלמיד בביח ספר פנימייתי עולה 7,000 לירות לשנה, תתעורר השאלה: לא רק שתלמיד ביח ספר פנימייתי עולה כמעט פי שלושה יותר מאשר תלמיד ביח ספר עיוני, אלא שגם הנשירה מבתי הספר הפנימייתיים גדולה ב-6% מהנשירה בבתי הספר העיוניים.

י. יניב:

כאשר אתה מדבר על נשירה, האם הכוונה לנשירה לפני, אחרי או באמצע?

ב.צ. קשת:

גם לפני, גם אחרי, גם באמצע.

י. יניב:

אני רוצה להביא מדגם שהסתיים ב-30 ביוני 1974 והתחיל בתשל"א. בבית הספר שלי לומדים 420 תלמידים. המחזור שסיים ב-30 ביוני מנה בתשל"ד 56 תלמידים בפנימיה ו-36 תלמידים אכסטרוניים. ההבדל בין תלמיד בפנימיה ובין תלמיד אכסטרוני הוא רק בזה שתלמיד אכסטרוני אינו ישן במקום, אך פרט לזה הוא מקבל הכל: ארוחת צהרים, ארוחת ארבע, פעילות חברתית, הכנת שיעורים כמו תלמיד בפנימיה. היות והחינוך הפנימייתי יקר מאד, צף רעיון בחינוך ההתיישבותי - לשלב תלמידי יום. אותו מחזור שהתחיל בתשל"א מנה 65 תלמידים פנימייתיים ו-36 אכסטרוניים. בתשל"ב נשרו 13.85% מן התלמידים. כלומר, המספר ירד מ-65 ל-56; בתשל"ג נשארו 35 תלמידים והנשירה הגיעה ל-32.30%; בתשל"ד נותרו 32 תלמידים, שסיימו, והנשירה הגיעה ל-50.7%. זאת אומרת שבתלמידים פנימייתיים אנחנו עומדים אפילו מתחת לממוצע הארצי של בתי הספר העיוניים, ששם הנשירה 54%, ובפנימייתיים - 60%. לגבי אכסטרוניים: החחילו 36 תלמידים בתשל"א. בסיום תשל"ד נשארו 32 תלמידים. כלומר, הנשירה הייתה בשיעור של 11.11% במשך ארבע שנים.

כדי לחת את התמונה בשלימותה אני רוצה להעמיד אתכם על החומר הבא לביח הספר הפנימייתי. אם בית הספר התיכון עיוני מקבל ילדים סלקטיביים, הרי בתי הספר החקלאיים, ברובם הגדול, מקבלים בצורה מוצהרת מזה שמונה-עשרה שנה ילדים ללא סלקציה. כל הקודם - זוכה. רוב הילדים המגיעים לבתי הספר החקלאיים הם ילדים בעלי ילדות עשוקה, בית צפוף, סביבה מזוהמת, אורירה לא טובה. כשהם מגיעים הם מביאים איתם מטען של חשדנות, גורם שמהווה כנפנוף מטפחת אדומה בפני שור היא העובדה שאצלנו צויכים הילדים גם לעבוד, כי הדוגמה היא חיים עמלניים, חיי יצירה ועבודה.

מדוע מכניסים אכסטרוניים לביח הספר?

פ. שינמן:

היינו מעוניינים באכסטרוניים בגלל האינטגרציה. הם באים מחדרה, מבחים רגילים, ואנחנו רוצים להפגיש אותם עם הילדים שלנו, מה גם שהם מביאים איתם מוטיבציה לימודית. אותם ילדים יכולים היו להקבל בבתי ספר תיכוניים עיוניים, אבל הם באים אלינו משום שאצלנו יש יום לימודים ארוך והדבר נוח למשפחות שההורים חוזרים בשעה מאוחרת מן העבודה. כאמור אלה הם ילדים שבאים מבחים מסודרים, ילדים שלמדו לימוד סדיר בבתי ספר מסודרים ומביאים איתם מוטיבציה לימודית. השידוך הוא מאד מוצלח והם מסיימים ביחד ומגיעים לידי גיבוש. מתוך המחזור שציננתי: 12 הולכים לנח"ל קליה; 26 - לכל מיני חילות אחרים: שריון, צנחנים חיל אוויר, אהיות; 6 - לסמינרים למורים וגננות; 12 שחוזרים למשק. באותו

י. יניב:

י. יניב:

באותו מחזור סיימו 12 נערים ערביים.

מבחינה סוציאלית: 7 הגיעו במסגרת עליית הנוער. לא עליית הנוער מחוץ-לארץ, אלא עליית הנוער המטפלת בנוער עזוב; 11 הגיעו באמצעות הסעד; 46 באופן פרטי.

לשנת הלימודים תשל"ה נרשמו 69 תלמידים במסגרת עליית הנוער; 23 תלמידים במסגרת הסעד; 23 ילדים באופן פרטי. זאח אומרת, אחוז הילדים שבאו באופן פרטי ירד ועלה מספר אותם ילדים נזקקים מבחינה סוציאלית, שעבורם סידור זה הוא הצלה. למעשה ירידה זו היא תוצאה מהלך הרוח הקיים במדינה. מהו היחס לעבודה אינני צריך לומר, ואביא דוגמה: קלטנו 14 ילדים שהגיעו עם העליה מרוסיה באולפן. טיפחנו אותם ועשינו כל מה שאפשר לקליטתם כדי שימשיכו במסגרת שלנו והם באמת היו מאושרים. לפני כמה ימים באו כמה לבקש תעודה ואישורים, משום שהם עוברים לבית ספר עיוני. הטענה: פה מוכרחים לעבוד, בבית ספר עיוני לא מוכרחים לעבוד. אני סבור שזה דבר מאפייץ, והוא שגרם לירידה במספרם של אותם ילדים לאחר הנהגת הינוך חובה עד כיתה י'. חש לזה איפוא השפעה ולכן החתפכו היוצרות: יוד אחוז הילדים האכסטרוניים לעומת אחוז הילדים הפנימיים.

מ. מאיר:

לדעתי היינו צריכים מראש לחלק את הנושא לשני חלקים נפרדים: מעונות יום וגני ילדים וחינוך פנימייתי ומוסדות סגורים. אלה הם שני נושאים שונים, וגם ד"ר יפה הפריד ביניהם.

מכיוון שאני עוסקת גם בבנות דתיות היוצאות לשנת שירות, אני רוצה לומר: הצבא פוטר מראש הרבה בנות חייבות גיוס. רבות מן הבנות טוענות שקיבלו פטור משום שהן דתיות, אבל האמת היא שלא קיבלו פטור משום שהן דתיות, אלא משום שהצבא לא צריך אותן. בנות דתיות שבאמת אינן הולכות לצבא מטעמי דת ומצפון נותנות שנת שירות בהתנדבות. יש לנו 400 בנות כאלה בכל הארץ.

היו"ר ח. גרוסמן:

זה לא שייך לנושא שלנו. זה נושא ספציפי.

י. יניב:

אמרת שתלמיד עולה כ-7,000 לירות לשנה, והייתי רוצה לתת חמונה כיצד סכום זה מתכסה: כ-1,500 לירות עבור כל תלמיד מתכסות על ידי מועצת הפועלות, פרט לבניה ופיתוח שזה חקציב וצינני; מרבית החקציב מגיע אלינו מטעם האגף לחינוך החיישנות על ידי שכר לימוד מודרג ועל ידי עליית הנוער.

היו"ר ח. גרוסמן:

לסדר: אני מציעה שבישיבה הבאה תחליט הוועדה בינה לבין עצמה למה היא חותמת. ייחכן אפילו שכדאי לנו לבחור ועדת משנה שתעבוד על כך ביום ה' הבא במקום מליאת הוועדה, בחל-אביב.

מ. פרידמן:

רצוי שהדיון הזה יהיה ביום ג' הבא, משום שלחל-אביב באים מחצית מחברי הוועדה.

היו"ר ח. גרוסמן:

ביום ג' הבא יהיה לנו דיון עם שר הבריאות על בחי חולים אזוריים הסמוכים לספר.

מ. פרידמן:

אז נמשיך בכך ביום ג' בעוד שבועיים.

אשר לנושא עצמו: אני מאד מצטערת שהחקבל הרושם שהיחה כאן החקפה על ארגוני הנשים. כוונתו של ד"ר יפה הייתה לומר, שהמתכונת הישנה המקובלת במוסדות הילדים, במיוחד בגיל הרך, שזה הגיל הקובע את התנאים לגילאים שלאחר מכן, איננה מספקת את הדרישות של החברה המודרנית.

א. נמיר:

לסדר הישיבות: מאחר והכנסת תקיים במשך החודש ישיבות גם בימי ה' יכולה ועדת השירותים לקיים את הישיבה השניה שלה ביום ה' ב-9.00 בבוקר.

ב.צ. קשת:

ביום ג' הקרוב אנחנו יכולים לקיים ישיבה שתאריך שלוש שעות: מ-11.00 עד 12.30 נקיים את הדיון על בחי החולים המשרחים את הספר, ולאחר מכן נעסוק בענייננו.

אחליט אם להמשיך את הדיון בנושא הזה ביום
ג' או לא.

היו"ר ח. גרוסמן:

למי שיש הצעות בכחב לטיכום הנושא - אבקש

להגישן בכחב.

משרד החינוך כבר הגיש הצעה.

ד. זהבי:

הוא הגיש הצעה שטעונה בירור דב.

היו"ר ח. גרוסמן:

חבל שלא היה זמן להציג שאלות לארגוני
הנשים, שהם שותפים וציננים לענין. אולי
בכל זאת כדאי היה להזמין אותם עוד פעם אפילו לוועדת משנה.

ר. שטיינניץ:

אם נזדקק להם, נזמין אותם.

היו"ר ח. גרוסמן:

הישיבה ננעלה בשעה 13.00